

ODLOMAK IZ ROMANA U RUKOPISU SOKO IZNAD ENDELUSA

Kako je Memnun, sin Haruna er-Rešida, abasijski halifa iz Šama, osvojio ostrvo Krit, a osvajači proglasili da priznaju emevijskoga halifu, koji je bio u Endelusu i koji je njih protjerao iz Kordove

SURGUN

Isnam TALJIĆ

Er-Rabdi!?

Kakav je to nadimak?

Šahine, sokole moj, otkud takav nadimak uz ime slavnog unuka slavnog Ed-Dahila? Da bude nazvan čovjekom iz predgrađa unuk onoga koji je u svoj ljudskoj veličini ušao u Endelus?

Šahin, soko, odšućuje. Onda kaže:

«Rabd je predgrađe. Jest. I Kordova je imala predgrađe. Hakim je nazvan po njemu...»

I Kordova je imala predgrađe. Nije to bilo predgrađe kao što je sa svim drugim gradovima. Većina gradova, gotovo svi, smješteni su na rijeci. Na obje strane. I imaju predgrađa koja se šire uokolo, uporedo stišćući i proširujući gradove. Ovo, smješteno samo na drugoj obali Gvadalkivira, bilo bi sasvim zaseban grad da ih nije spajao most. Odsječen velikom rijekom, na istočnoj obali je odjednom prestajao grad, prekidana Kordova, a preko mosta, na drugoj obali, bilo je samo predgrađe, Rabd.

Tako bi bilo i da je to običan most, mada se običan most ne može postaviti nad ovakvom rijekom i uz ovakav grad. Ovaj je bio najljepši. Ljepšega nije bilo na svijetu. Most je namislio halifa Omer, sin Abdulazizov.

U Šamu je probrao Es-Semha el-Hulanija, sina Malikovog, i, u ramazanu 100. godine od hidžre Poslanika Muhammeda, namjestio ga u Endelus. Bio je takav namjesnik da se na njemu

uvišestručavao hadis da Allah svakih stotinu godina pošalje insana koji će preporučiti ummet. Na njegovo rođenje bi trebalo čekati više stotina godina. Za dvije godine i dva mjeseca vladavine učinio je više nego što bi se moglo za više stoljeća. Bio je vičan ustrojstvu države, ali je otvarao škole, male, srednje i najviše škole, i gradio džamije, vrtove, hamame, biblioteke. Kad je i od toga ostajalo i namireni i vojnici i činovnici, halifa je zatražio da Kordovu opasa zidom i da, na mjestu urušenoga mosta, podigne novi. Treba biti most kakav dolikuje glavnome gradu najrazvijenije pokrajine na dunjaluku, a i još više da bi ljudi sa zapadne obale lahko dolazili namjesniku i da u svojim pravima ne bi bili zapostavljeni.

Koliko je god Abdulazizov sin Omer bio velik halifa, namjesnik El-Hulani je odabrao arhitektu koji je od njih obojice bio još veći u svome umijeću. El-Hasedini je osmislio most koji je Gvadalkivir preskočio u 17 lukova, a između svakoga odmorišta za poskok bio je raspon od 12 metara.

Kad su skele poskidane i voda Gvadalkivira navraćena u korito, zadivio se i veliki historičar Haban, sin Hajjanov, a Idrizi zapisao da je most ljepotom i veličinom nadmašio sve mostove za koje se ikad znalo. Izgradili su ga neimari iz Rabda. Oni su bili potomci prvih graditelja Velike džamije u Kordovi.

Most je podjednako bio na diku i Kordovljanima i Rabdanima. I jedni i drugi su ga smatrali samo svojim. Bio je do te mjere skladan da je, umjesto da spoji, još više razdvojio one koji su bili nastanjeni s njegovih suprotnih krajeva. Bogatstvom je pristajao istočnoj strani, ali su siromašni iz predgrađa njime slavili svoje umijeće.

Čim se pređe most, s bilo koje strane, zagazi se u sasvim različite svjetove istoga grada.

Na zapadnoj strani, u bijedi predgrađa, živjeli su oni koji su načinili raskoš i ugodnost života u istočnome dijelu Kordove i njene žitelje činili još bogatijim. Rabd su nastanjivali, zidari i tesari, stolari i kolari, samardžije i hamali, mljekari i pekari, kazandžije i kujundžije, vunovlačari i jorgandžije, salepdžije i bozadžije, attari i narodni ljekari, ljudi najrazličitijih zanimanja. I kovači.

Zato je, možda, priča ove priče počela prije nego što je Rašid, sin Hamsov, naručio da mu se iskuje sablja. Priča je, možda, mogla početi i znatno ranije, i prije staroga mosta, otkako je Kordova zasnovana kako je zasnovana, s naglim prijelazom iz grada u predgrađe, tako da su i oni tamo i ovi ovamo od postanka živjeli u gomilanju međusobne odbojnosti, iako jedni bez drugih nisu mogli. Ali, ne bi li, onda, svakoj priči trebalo tražiti prapočetak i započeti je od davno zametnutog i najčešće zaboravljenog uzroka?

Ova priča ne samo da se već naveliko odvija nego je, moglo bi se ustvrditi, umnogome već ispričana na samome početku s Hakemovim nadimkom, pa je najbolje nastaviti nakon što se Hamsov sin raspitao o najboljem kovaču i lično ga posjetio. Naručio je sablju kakva priliči ugledu najodanijih ljudi endeluškoga halife Hakema, a Rašid je bio jedan među njima. Vladar ih, istina, uopće nije razaznao, niti je išta znao o njima, ali su ljudi u koje je on imao najveće povjerenje strogo brinuli pri odabiru takvih kao što je Hamsov sin Rašid.

Rašid je bio u Hakemovoj tjelesnoj straži.

Zato mu je i trebala sablja kakva tome pristoji.

Kad je, u dogovorenome roku, bila iskovana, Rašidu nije bila onakva kakva bi njemu priličila. Grubo je izrazio nezadovoljstvo. Kovač se

usprotivio. Obojica su ostali pri svome. Vojnik je smatrao da je sablja morala biti onakva kakva treba biti sablja za njegovim pasom. Kovač je potvrdio da je iskovao baš takvu. Tada je Hamsov sin shvatio da ga je kovač potcijenio i da je, otkivajući užarenu leguru, iskovao sablju koja pristoji Rašidu kakvoga ga je on vidio, a ne Rašidu kakvim je Rašid vidio sebe. Takvu razliku pri kovanju sablje mogu načiniti i slabiji kovači, ali bi to bilo odveć uočljivo. Najbolji kovač iz Rabda ne bi bio najbolji kovač u cijelom Endelusu da to nije umio prikriti i golim okom se teško mogla uočiti razlika. Ali je Hamsov sin na sebe gledao drugim očima.

«Dobro», rekao je Rašid. «Isprobat ću sablju na licu mjesta.»

Jednim zamahom je kovaču odsjekao glavu.

Kao što je sablja sijevnula, i Rabdom je bljesnuo glas o svirepom ubistvu. Iz dana u dan, godinama i godinama taložen, gnjev je buknuo u ljudima sa zapadne strane Kordove. Neko je u strci – kao da se to podrazumijeva – usputno i istom sabljom, sasjekao Rašida, sina Hamsovog. Glava za glavu. Ali, na tome nije moglo stati. Poput požara, buknuo je razbuđeni ponos onih koji su mislili da im oni na drugoj obali mnogo više duguju nego što oni tamo misle da ih preplaćuju. Začas je most preplavljen gungulom. Kao da su samo prežali priliku, hiljade muškaraca i žena, koje su vodile i nosile djecu, svi su se našli pred vladarskim dvorcem. Što nije moglo nositi ikakvo oružje ili makar motke, moglo je vikati. Svi su galamili. Da bi se povici slili u jedan: za kovačevu glavu je tražena vladarova glava. Brzo je zanoćalo i upaljene su baklje, ali je gorjelo i drveće i kućice za odmor u velikome parku ispred palače.

Hakem je bio u opkoljenome dvorcu. Naviknut na smirivanja i gušenja pomno pripremanih pobuna, ovim bundžijama nije ni pomišljao uzvratiti tako što će na njih poslati vosku. Vatra bunila je ponijela ljude i ne može se ugasiti drukčije negoli vatrom. Vatrom na vatru. Naredio je da se, bez ikakvog odlaganja, kroz tajne prolaze, iz palače ispusti deset najpouzdanijih ljudi.

Da se imalo kad razmišljati, zaduženi za tjelesnu stražu bio se zapitao zašto, kad je

najpotrebniji, nema Rašida, sina Hamsovog. Da nije bilo kako je bilo, i on bio se našao među deset najodabranijih, ali je bilo potpuno nemoguće da Rašid bude među ovom desetericom.

Hakem je računao da svih deset neće probiti između bundžija, ali neki hoće, a među njima će se naći i brži od brzih.

Na najbrži način je dostavljeno naređenje u vojni tabor na periferiji Rabda da se, prvo, popale sve građevine u kojima boravi vojska i da se vatra što prije prenese na čitav Rabd. Kuće, okućnice, dućane, vrtove, usjeve, drveće, sve spaliti. Da samo pepeo osvane. I to bez ikakve milosti i bojazni. Gvadalkivir je široka rijeka i preko vode se ne može prenijeti požar.

U Rabdu je buknuo. Da nije bila noć, nebo bi bilo crvenije nego ikad pri odsjaju zalazećeg sunca u Gvadalkiviru. Bilo bi crveno i crno. Ovako je noć progutala sukljanje dima i vidjelo se samo krvavo nebo. Oni oko dvorca su sami sebe rasturili. Razbježali su se u suludoj jurnjavi. Dok im je došlo u pamet da preko mosta više nemaju gdje, shvatili su da su sami sebe rastjerali ispred vladareve palače i stjerali se prema mostu. Za njima je nastupala vojska iz dvorca i ostalih tabora po Kordovi. Na mostu ih je čekala vojska koja je pirovala i pobjegla od vrućine na zapadnoj strani. Iako su stanovnici predgrađa već bili u klopki, među njima se pročulo da je vojska zapriječila i sve izlaze iz Kordove.

Usljedio je novo iznenađenje. Vojska ne nasrće na bundžije.

Usplahirenom svjetinom struji vijest da je Hakim zabranio prolivanje krvi.

Šta im preostaje?

Hoće li, suprotno hadisu Allahovoga Poslanika, ovaj vojskovođa i halifa, koji je naredio svojoj vojsci da potpale vatru, narediti da jedan po jedan pobunjenik u nju skaču? Allahov Poslanik je rekao da je pokornost samo u onome što je dobro te bi svi oni, zajedno s takvim vojskovođom, ostali u vatri.

Hoće li Hakem i sebe i njih iz dženneta Kordobe stjerati u vječnu vatru džehenema?

Neće.

Nego šta će?

Rabd više nije postojao. Rabdani nisu imali šta tražiti u Kordovi. Nije im bilo mjesta u Endelusu.

Surgun!

Doživotno progonstvo iz domovine.

Skupljene su sve lađe i s natovarene zaplovile niz rijeku. Potom je Iberijsko poluostrvo ostalo iza njih i pred očima im se nazirala Ifrikija. Dogovoreno je da, u Magribu, budu primljeni u Fesu. Nakratko. U Fesu ih ne žele. Nazad ne mogu.

Memnun, abasijski halifa ima svoj plan. Treba naći utočište hiljadama žestokih protivnika emevijskoga halife u Kordovi.

U Damasku je odabir pao na Iskenderiju. Da se brine o muhadžirima obavezan je Abdullah, sin Tahirov, emir Iskenderije. Neće ih biti teško osposobiti da svoju mržnju protiv Hakema usmjere na obaranje emevijske vlasti u Endelusu.

Emir Abdullah trlja ruke. Nada se bogatoj nagradi od ratnoga plijena iz najbogatije zemlje, iz Endelusa. Došljaci se doimlju užasnutim i mrgodnim. Takve će ih, izdvojene u predgrađu Iskenderije, brzo preoblikovati u vojnike koji će žariti i paliti po vatanu.

Muhadžiri doista izgledaju čudno. I izgledom. Drukčiji su od Arapa. Bračna izmiješanost sa Gotkinjama je učinila da i drukčije govore. Ima ih i bez arapske krvi, onih čiji su preci prihvatili islam. I ponašanjem su drukčiji nego što se moglo pretpostaviti. Bi se vratili. Samo, nikako kao buntoivnici. Kao što je prebrzo buknuo, u njima se bijes stišao i pretvorio u čežnju za Endelusom. Izražavaju kajanje.

Emir Abdullah podrobno obavještava halifu Memnuna, sina Haruna er-Rešida.

Halifa otporuje da će muhadžire iz Endelusa brzo proći takva slabost. Još su pod snažnim dojmovima. To su osjećanja. Osjećanja su varljiva, nisu postojana. Osjećanja su vrlo varljiva. Treba popričekati. Ako im je baš do Endelusa, ako ne mogu milom, bit će vraćeni silom.

I poslije dvije godine je emir Iskenderije obavijestio halifu da s prognanim iz Endelusa ne ide kako bi se htjelo.

Halifa, s mnogo raznježenosti i ogorčenosti, otporuje da ne treba žuriti. Upućuje prijekor emiru Abdullahu i upozorava ga na sabur. Muslimanima nedostaje sabura. Iako im je to

naređenje, na koje ih – možda i češće nego i na šta drugo – upozorava Knjiga, toga se najmanje pridržavaju.

Saburiti.

Emevije su u Endelusu predugo na vlasti da bi bi ih se moglo svrgnuti preko noći. S muhadžirima iz Kordove treba računati dugoročno. Objasniti da je to jedini način da se vrate u voljenu domovinu. Njihovu čežnju pretvarati u mržnju. Stalno ih podsjećati da će, kad uspiju, opet to moći pretočiti u ljubav. Malo je između ljubavi i mržnje. Granica je tanka kao sirat-ćuprija. Oni vole Endelus. Imaju razloge zašto mrze onoga koji im je oteo pravo na Endelus. Obično se ljubav pretvori u mržnju. Gotovo nikad mržnja u ljubav. Imat će veliku podršku pobunjenika u samom Endelusu. Bit će im pridodana vojska koja će, kao i oni, otići tamo na lađama. Ali će oni biti glavni. Znaj u Endelus, vole ga, žele se u vratiti. Svrgavanje omrznutoga vladara će im vratiti izgubljeni Endelus. I izgubljenu ljubav Endelusa.

Halifa Memnun je ili pjesnik ili potajno izučava grčku filozofiju. Ili je previše proračunat ili samo usredsređen na svoj cilj – ujediniti halifat. Nejma halifata sa dvojicom halifa. Ili mu je jedino važno pod svoju vlast vrati najbogatiju zemlju na svijetu, koja, iako islamska, ne priznaje halifu u Šamu.

Šta god, emir Iskenderije ne može više hraniti protjerane i dopušta im da se bave svojim zanatima. Vični raznim poslovima, postaju od velike koristi i sebi i svome novom gradu. Na mjestu gdje su prihvaćeni pod beduinskim čadorima, izniklo je naselje. Žive po svome. Podigli su i džamije. Ali, čim zanoća, kao da su Firauni, pale vatre, pjevaju i igraju. Pjesme su im tužne. Čengije su im lijepe, crнке, zanosne. Ali se pokreti njihovih tijela ne poklapaju s vanjskom ljepotom. I kad misle da se zabavljaju, muhadžiri i igrom tuguju za Endelusom.

Sebe ne vide kao pobornike abasijskoga halife.

Na periferiji Iskenderije je nastao novi Rabd iz Kordove. Prošlo je deset godina otkako su ovdje. Sad su opasniji nego u Endelusu. Moćniji.

To, ni po koju cijenu, više ne želi durati emir Iskenderije Abdullah, sin Tahirov. Pridobija

naklonost halife darovima i uvjeravanjima da se došljake ne može odviknuti od nakaradnosti – njihove djevojke su od svojih prapramajki naslijedile nedolično uvijanje tijelom uz svirku, koja im je već prešla u krvotok. To ne samo da nije dostojno islama, niti je problem njihove zajednice u predgrađu, nego se kao kuga širi Iskenderijom i sa Magriba raznosi na Mašrik. Ako ni tome halifa ne misli pridati pažnju, onda mora znati da svi ovi – što više nimalo ne skrivaju – iskazuju emevijsko opredjeljenje.

Halifa Memnun popušta utoliko što muhadžirima neće dalje opterećivati odanoga vladara Abdullaha. Daljnju brigu o njima će preuzeti njegovi ljudi iz Šama. Iz Kaira će poslati lađe i na njima će napustiti Iskenderiju.

Emiru Iskenderije manje smeta to što će lađe stići iz Kaira. I Damask i Kairo su dovoljno daleko da bi njega olahko ugroziti. Endelužani, koji svojim kućama drže u okruženju Iskenderiju, oni su opasnost.

Deset godina se u njima gomilaju tuga i čežnja. Poslove, istina je, obavljaju najbolje što se može, ali su ostali svoji. Sve po svome. Drže se običaja koje su donijeli. Nimalo se nisu prilagodili. Žene se samo između sebe. Svoje djevojke ne udaju za druge. Ostali zaziru od njih. To muhadžirima godi. Ne vodi dobrome život s njima za vratom.

Pristigli halifini ljudi se ne obaziru na upozorenja emira Abdullaha. Ona se njih ne dotiču. Niti oni imaju išta s njim. Njihovo je da provedu naređenje s kojim su došli i da na lađe ukrcaju prognane iz Endelusa.

Ljudi iz Rabda su nepovjerljivi. Sumnjaju. Ponovljeno im je da će biti vraćeni u Endelus. Da je do njih morala doći vijest o smrti njihovoga katila Hakema er-Rabdija i da se izgubila punovažnost njegove presude. Nejma više odgađanja. Zar im nije bilo dosta deset godina u surgunu?

Mogu ponijeti sve što mogu. Za kuće i imanje koje ne stignu prodati, bit će obeštećeni. A ako neće milom, silom će.

Predugo je deset godina.

Ponijeli su što se moglo ponijeti. Svoje umijeće i alat kojim se služe.

Lađe su hitro zaplovile prema zapadu.

Ubrzo su lađe usporile.

Šta je?

Opreznost. Kršćani iz Urubbe kidišu prema Kudsu, a ima i gusara pod raznim zastavama. Oni – koji su iz Endelusa – trebali bi znati ko sve vršlja Urubbom i velikim morem koje je razdvaja od Ifrikije.

Lađe mijenjaju pravac. Neosjetno po danu, da ih položaj Sunca ne bi pokazao, ali pri njegovome zalasku se zlačasta staza prema horizontu više ne poklapa s pravcem njihovoga kretanja.

Šta je?

Uobičajena opreznost.

Dan razotkriva da su lađe razdvojene. Nisu više jedne naspram drugih ili jedne iza drugih.

Šta je?

Takva je plovidba otvorenim morem. Treba prostora da se može okretnije djelovati i ravnati spram opasnosti; i od napada i od nevremena.

Gundanje se više ne prikriva i pretvara se u nezadovoljstvo.

Stavlja im se na znanje da su upozoreni na silu, da je vojska na lađama naoružana do zuba, a da će to oružje njima biti predano pri iskrcavanju.

Ali, oni se u miru žele vratiti u domovinu.

Kakogod, ali su vojnici na lađama naoružani i da bi preduprijedili svaki pokušaj pobune.

Uz to, Endelužani su razdvojeni na lađama. Svaka lađa je kao zasebno ostrvce na nepreglednoj pučini mora.

Dužni su im makar reći gdje plove.

Kakvo pitanje! U Endelus.

Dužni su im reću u kome prvacu plove kako bi mogli odrediti pravac Kabe u namazu.

Allahu pripadaju sve četiri strane svijeta...

Lađe plove. More je mirno. Izmreškano, prije zalaska Sunca treperi u hiljadama hiljada ogledalaca. Svjetlost se odsijava poput hiljada i hiljada zvijezda na noćnom vedrom nebu.

Lijepo je. Lijepo. Makar ne treba kvariti ljepotu dojma Božijega davanja.

Lađe uplovljavaju u najzvjezdaniju noć koju su ikad vidjeli.

Amr, sin Bulatijev, izgovara ajete sure Kaf:

«A zašto ne pogledaju nebo iznad sebe? Kako smo ga sazdali i ukrali i kako u njemu nema pukotina. A Zemlju smo rasprostrli i po njoj nepomična brda postavili i dali da iz njih

niče raznovrsno, prekrasno bilje. Da bi uvidio i opomenuo se svaki rob koji se Gospodaru svome obraća».

Tako su i pozaspali; omamljeni ljepotom neba i mora.

I novi dan je bio lijep. Primireni ljepotom ili samo pomireni sa sudbinom, Endelužani naopokon provode dan rasterećeni napetosti.

Novo zapadanje Sunca i njegov zlatni putokaz na beskraj mora ukazuju da lađe plove prema zapadu. Svi razlozi da budu zadovoljni. Tako uplovljavaju u mrklu noć. Nema mjesečine. Nema zvijezda. Opet lijepo jutro. Nebo se plavi. More se plavi. Ili je nebo poprimilo boju od mora ili je more preuzelo boju od neba, ali se sve plavi i između njih se ne nazire razlika, a kamoli da se može odrediti pravac. Sunce je visoko.

Kako su se odmakli od Sunca iznad sebe i kako je počelo zapadati, uviđaju da plove put istoka.

Šta je?

Zaobilaženje ostrva.

Kojeg ostrva?

Kako koja lađa kako kojeg ostrva.

Šta je to?

Neke lađe su u blizini Sicilije, neke su već nedaleko od Sardinije ili Korzike.

Opet je osvanuo plav dan. Ali se boja počela mijenjati. Ili je nebo počelo mijenjati boju. Ili je more počelo mijenjati boju. Koje od kojega poprima drukčiju boju?

More se zacrnilo. Mora je ovdje preduboko

Nebo se zacrnilo. Ali je ono prenisko. Kao da se spustilo.

Kad bi se vidjelo, Sunce bi moglo biti tek u zenitu. Nije ni blizu noći. A mrklo. Mrak.

«Kad Sunce sjaj izgubi, kad zvijezde popadaju, i kad se planine pokrenu..., i kad se mora vatrom napune, i kad se duše s tijelima spare, i kad živa sahranjena djevojčica bude upitana zbog kakve je krivice umorena, kad se listovi Knjige razdijele, i kad se nebo ukloni, i kad se Džehennem raspali, i kad se Džennet približi – svako će saznati ono što je pripremio. I kunem se zvijezdama, koje se skrivaju, koje se kreću i iz vida gube, i noći kad ona veo svoj diže, i zorom koja diše, Kur'an je zaista kazivanje izaslanika plemenitoga, moćnoga, kojega Gospodar Svemira cijeni.»

Kao što su u Fesu o tome slušali, pa se u Iskenderiji i sami uvjeravali u zavaravanja pustinje. More je jednako prostrano, ravno i krajevima zaobljeno kao i pustinja. Ovo mora biti morski privid. Priviđenje mora.

Novo priviđenje kad se mora, najednom, uznemiri.

Lađe više ne plove vodoravno. Oni koji se penju iz potpalublja, silaze uz basamake. Oni koji bi sišli da bi se sakrili u potpalublju, penju se idući niz stepenice.

Pogubile se granice između neba i mora. I odozdo i odozgo, voda. Ne zna se koja je iz mora, koja je iz neba. Valovi, kiša, more, potop.

Koje su ovo Nuhove lađe?

«Kad se nebo rascijepi, i kad zvijezde popadaju, i kad se mora jedna u druga uliju, i kad se grobovi ispreturaju, svako će saznati šta je pripremio, a šta je propustio...»

Kazna.

Ovo su neke druge Nuhove lađe. Sa njih neće biti spasenih.

Kazna.

«A znaš li ti šta je Sudnji dan? I još jednom: Znaš li ti šta je Sudnji dan? Dan kad niko nikome neće moći nimalo pomoći, toga dana će vlast jedino Allah imati.»

Traje. Ne prestaje. Danima i noćima. Ne traje danima i noćima. Uopće nejma dana i nejma noći. Samo traje, samo ovo, koje se ne zna opisati i koje nije privid mora. Dosad bi prestala svaka varka.

Oni su ljudi kopna. Nisu s mora. Znaju za čvrsto tlo Endelusa i nepostojani, ali dovoljno čvrst pijesak Ifrikije na periferijama Iskenderije. I za Gvadalkivir, široku i moćnu rijeku. Slušali su o nevremenu na moru. O brodolomima. Izgubljenim lađama. Ovo je mimo svega što se može čuti. Iznad svake priče i pričanja.

Bog! Samo On, Koji je Jedini i Njemu niko nije ravan. Uvijek je sve Božije davanje. Ništa nije mimo Njega. Ne može biti ni ovo. Samo još On može pomoći i Endelužanima i do zuba naoružanim vojnicima.

U kome pravcu se okrenuti u namazu? Allahu zaista pripadaju i istok, i zapada, i sjever, i jug. Koji namaz klanjati? Ne svanjava. Nejma sabaha. Kad su dnevni namazi ako nejma vidila? Samo akšam ili jacija. Ali, kad je akšam,

kad jacija? Dova! Jedino moliti Bogu da i ovo prođe.

Ako, odista, sve prođe, i ovo će. Ako će.

Ovo ne prolazi.

Samo se smirilo. Niza stepenice se penje iz potpalublja. Dolje je prema gore. Gore je prema dolje. Ako je. Ništa se ne vidi. Ili je samo noć? Ili je, ipak, bio Kijametski dan, pa se čeka na Sudnji dan?

Koliko je između Kijametskog i Sudnjeg dana?

Četrdeset!

Čega? Dana? Noći? Mjeseci? Godina? Stoljeća?

Poslanik Muhammed je rekao četrdeset. Sami uviđaju zašto je tako rečeno. Uvjerili su se da ljudi ništa ne znaju o granicama u vremenu. Koliko je trajalo ono što je upravo prošlo? Ako je prošlo.

S Poslanikom Muhammedom je započeo ahirzeman. Posljednje vrijeme. Odbrojavanje kraja vremena.

«Bog je najveći...»

Namaz vam je preči od spavanja...»

Dan će! Otkud mujjezin zna da će svanuti?

Mrtvi-umorni, pozaspali ili samo mrtvi, ali se pomiču. Iznad njih se naziru proplamsaji svjetlosti. Tako nastane dan. Ali, nastane onda kad dan nastaje. A ovo?

S palube se dopiralo završavanje ezana...

Kad je rasvanulo, pred njima je bilo kopno. Veliko kopno. Kontinent ili ostrvo? Bili su preblizu i bili su presretni.

Lađe su se primicale jedna drugoj. Pet, petnaest, više od dvadeset.

Koliko ih je krenulo? Koliko ih je god, još ih je dovoljno plutalo.

Lađarski vozari su zadovoljni. Preživjeli su i dovezli lađe gdje su trebali.

Lađe se primiču kopnu. Vidik je pust. Kamen i grmlje.

Lađe se usidravaju. Čamci su spuštteni. Nije daleko do obale. Lađe moraju ostati na sigurnoj razdaljini i popraviti se što se da popraviti.

Vojnici se prihvataju veslanja. Iznureni muškarci se šćućurili uz žene i djecu.

Čamci dolaze u plićak. Vojnici predaju oružje Endelužanima. Nazad veslaju lakše, bez putnika.

Šahine, sokole moj, ne možemo ovdje prekinuti.

«To je kraj. Endelužani nisu imali izbora. Kopnom na kome su se obreli ovladali su za toliko koliko je onima na usidrenim lađama trebalo da ih ikoliko osposobe za povratak... Kad su lađari halifi prenijeli radosnu vijest da je njegov naum sa seobom Endelužana u potpunosti uspio, u svim džamijama koje su kao halifu priznavale Memnuna, sina Haruna er-Rešida, u hutbama na džumama je obznanjeno da su muslimani osvojili ono što im dugo nije uspijevalo i da je na velikom ostrvu Krit uspostavljena vlast. Potom im je halifa poslao lađu sa svojim izaslanikom, kojega je imenovao vladarom Krita. Endelužani su mu rekli da su oni već uspostavili državu i između sebe izabrali vladara, Amra, sina Bulutijevog. A ako Memnun, sin Haruna er-Rešida, nije upoznat s njihovim odnosom prema halifatu, neka pita Abdullaha, sina Tahirovog, emira Iskenderije. On će mu potvrditi da oni ne priznaju abasijskoga halifu. Ako se taj koji im ga šalje i koji sebe u Damasku smatra halifom svih muslimana, ne slaže s njihovim izborom da oni priznaju samo emevijskoga halifu, neka se dobro raspita šta su sve na putovanju preživjeli oni koji su ih doveli ovamo. Novim lađama, ukoliko ih pošalju iz Šama, neće dozvoliti da se oporave blizu obale. Napast će ih svom silinom.»